

Tarih ve GÜNce

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
II/5, (2019 Yaz), ss. 251-272.

Geliş Tarihi: 19 Mayıs 2019

Kabul Tarihi: 31 Temmuz 2019

Araştırma Makalesi/Research Article

19 MAYIS'IN 100. YILINDA ATATÜRK'E VE TÜRK DEVİRİMİ'NE NASIL BAKMALIYIZ?

Kemal ARI*

Öz

Atatürk 19 Mayıs 1919 günü Samsun'da Anadolu topraklarına ayak bastı. Aradan yüz yıl geçti. Yüz yıl, önemli bir zaman aralığıdır. Bugünden geçmişe bakarak, Türk Devrimi'nin genel bir değerlendirmesi yapılmalıdır. Yüz yıl boyunca Türk Devrimi'nin aldığı yol incelenerek, değerlendirilmelidir. Türkiye'de bu yeterince yapılmamıştır. Bu yazının amacı, bu soruna dikkat çekmektir.

Anahtar Kelimeler: 19 Mayıs, Atatürk, Türk Devrimi, Samsun, 19 Mayıs 1919

HOW SHOULD WE SEE ATATURK AND THE TURKISH REVOLUTION-MINE IN THE 100TH ANNIVERSARY OF MAY 19

Abstract

On May 19, 1919, Atatürk set foot on the Anatolian soil in Samsun. A hundred years have passed. One hundred years is an important time interval. Looking back on the past, a general assessment of the Turkish Revolution should be made. The path taken by the Turkish Revolution for

---

* Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, kemalari1965@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5013-1231.

a hundred years should be examined and evaluated. In Turkey, this has not been enough. The purpose of this article is to draw attention to this problem.

Keywords: 19 May 1919, Atatürk, Turkish Revolution, Samsun.

Giriş

19 Mayıs 2019 tarihi, Atatürk'ün Samsun'a ayak bastığı gün olan, 19 Mayıs 1919'un Yüzüncü Yılı'dır. O günden bu güne tam yüz yıl geçti. Bu yüz yıl içinde Atatürk ve O'nun büyük eseri hep tartışıldı. 19 Mayıs 1919 günü, O'nun Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basmasıyla Türk Ulusu'nun topyekûn olarak büyük bir ulusal kurtuluş savaşına girdiği kabul edilir.

O gün Türkiye karşılaştığı büyük zorlukların ve yıkımların etkisiyle büyük bir karanlığın içinde çırpınıyordu. 30 Ekim 1918'de Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nda hasım olarak savaştığı devletlerle bir bırakışma metni imzalamış ve o günden sonra "*Mütareke Dönemi*" dediğimiz yeni bir dönem başlamıştı. Ülke büyük kargaşalar içinde çalkalanıp duruyor, bırakışma kurallarına aykırı olarak güçlü devletlerin ülke topraklarını işgal etme girişimleri ve bu süreçte gerçekleştirilen kanlı kıyımlar bütün ulusta derin kaygılar, çalkantılar ve umutsuzluklar yaratıyordu. Ülkede geleceğe ilişkin umut verici bir ışık görülüyordu. Ülkenin önde gelen siyaset adamları ve aydınları artık her şeyin bittiğini ileri sürüyor, ülkenin elinde büyük ölçüde maddi bir güç olmadığından, bir mücadele azmini kendilerinde bulamıyorlardı. Ülke deyim yerindeyse kan ağlıyordu. Bırakışma kuralları gereğince Türk Ordusu büyük ölçüde dağıtılmış, silahları elinden alınmıştı ve İtilaf güçlerine teslim edilmekteydi. Siyaset dünyası ise bambaşka bir havadaydı: Ülke İttihatçılık ve İtilafçılık tartışmaları içinde büyük bir siyasal boşluk içindeydi. Atatürk'ün Samsun'a gitmek için hareket ettiği günden bir gün önce, 15 Mayıs 1919'da İzmir'in kanlı biçimde işgal edilmesi ülkede derin bir üzüntü ve heyecan yaratmıştı. İnsanlar büyük bir kaygı içinde gelecekte bu işgallerin yayılarak devam edeceği kuşkusuna düşmüştü; ancak öte yandan ulusal bilinç uyanmaya başlamış, işgallere karşı ancak silahlı mücadele edilebileceği düşüncesi ortaya çıkmıştı. İzmir'deki kanlı olaylar nedeniyle kabaran ulusal bilinç, ülkenin üzerine serpilmiş ölü toprağını dağıtıyor, en azından ulusun kendi gücüne

dayanarak, gerekirse silahlı bir mücadeleye gidip, kendisi için öngörülen ölüm fermanını yırtıp atabileceği yönünde umutlar yeşeriyordu¹.

19 Mayıs'ın Anlamı

İşte böyle bir ortamda Atatürk 19 Mayıs 1919 günü Samsun'a ayakbastı. 16 Mayıs'tan beri üç gün süren vapur yolculuğundan sonra Samsun'a maiyetindekilerle birlikte gelen Mustafa Kemal Paşa, karanlıklar içinde çırpınan ülke için yeni bir umuttu. O daha İstanbul'dan ayrılmadan önce Anadolu'da ülkenin kutulusu için neler yapılabileceğini ayrıntılı biçimde düşünmüş, önemli kararlar almıştı². Çok kişiyle temas etmişti; ona yakın olan ve onu tanıyanlar, onun Samsun'a gidişinin normal bir süreç olmadığını seziyorlardı. Mustafa Kemal Paşa İstanbul'da iken ülke sorunları ile ilgili pek çok konuyu arkadaşlarıyla görüşmüş, onların düşüncelerini almıştı. Ancak öyle de olsa asıl yapmak istedikleriyle ilgili herkesle her şeyi konuşmamıştı. İstanbul'dan ayrılmadan önce pek çok kişiyle vedalaştı; öyle ki İngilizler tarafından tutuklanıp Bekirağa Bölüğü'ne sürülmüş başta Fethi Bey olmak üzere, pek çok arkadaşını orada ziyaret etti ve kimisini doğrudan Anadolu'ya çağırdı. Pek çok kişi onun, Samsun'a gönderiliş nedeninden ayrı olarak bir şeyler yapacağını ve ulusal kurtuluş için çaba göstereceğini fark ediyorlardı. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a geliş amacı ile ona verilen görev arasında önemli farklar vardı. O'nun Samsun'a 9. Ordu Müfettişi olarak gönderilmesinin nedeni; bölgede görülen güvenlik sorunlarıyla ilgiliydi. İngilizler Osmanlı Hükümeti'ne bir nota vererek, Karadeniz Bölgesi'ndeki güvenliği bozan gelişmelere ilgileri çekmişler ve eğer bunları önlemek yönünde bir çaba gösterilmezse, bırakışmanın 7. Maddesi uyarınca, bölgeyi işgal etmek zorunda kalacaklarını bildirmişlerdi. Bu nota üzerine Osmanlı hükümeti büyük bir telaşa kapılmıştı. Aynı telaş Sultan Vahdettin'de de görülüyor, yeniden İngilizlerle önemli bir konuda karşı karşıya gelmekten alabildiğince çekiniyordu. Ülke daha o günlerde öngörülemeyen pek çok riske açık bir konumda bulunuyordu. Güvenliği bozan unsurlar olarak görülen şey, ülkenin düştüğü zor durumdan iyice şımararak bölgede bir Pontus Devleti kurmak isteyen Rumluk dünyasının kendi içinden çıkmış çetelerin, Türk-Müslüman köylerine yaptığı baskınlar sonucunda devletten bir şey

¹ O gün için bkz. Kemal Arı, "15 Mayıs 1919: İzmir'in İşgali ve Karagün", Bütün Dünya, 2016 (Şubat), s.33-36.

² Krş. Falih Rıfık Atay, Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri ve 19 Mayıs, Yenigün Haber Ajansı Yay., İstanbul, 1999, s. 148-149

gelemeyeceğini görmüş olan Türkler'in kendilerini korumak için oluşturmuş oldukları milis güçlerdi. İngilizler buna tahammül edemiyor; bu ulusal örgütlerin dağıtılmasını istiyorlardı. Bu nedenle hükmet ve saray, bu işgale gerek kalmayacak biçimde bölgedeki güvenliği bozan unsurları dağıtmak, elebaşlarını derdest etmek ve İngilizler'in işgal gerekçelerini ortadan kaldırmak arzusundaydı. Bunun için Mustafa Kemal Paşa'nın sahip olduğu nitelikler çok uygun bulunmaktaydı; bir kere İttihatçı değildi; öte yandan geçmişinde önemi başarılar bulunuyordu ve bu duyarlı işi en iyi onun başaracağına olan kanı güçlüydü. Bunun için önce 9. Ordu Müfettişliği ile görevlendirilmiş, ardından da kendisine görev ve sorumluluklarının sınırlarını çizen bir talimatname verilmişti³. O, Samsun'da başlayan yolculuğu boyunca bu talimatnameye uymak durumundaydı. Ancak daha Samsun'dan itibaren bu talimatnamede yazan konuların dışına çıkmaktan geri kalmadı. Örneğin, birçok yerde halkla yaptığı görüşmelerde, ulusa, ulusun ve yurdun karşı karşıya bulunduğu tehlikeyi anlattı. Bölgede kurulmuş Müdafaa-i Hukuk örgütlerini ve varsa bunlara bağlı milis güçlerin neler olduğunu araştırdı. Birçok yerde İngilizler'e teslim edilmesi gereken silahların bu sivil direnişçilere verilmesini sağladı. Bu yaptığı açıkça onun yetki ve sorumluluklarına aykırıydı. Ancak o yetkinin ve sorumluluğun ancak ulusa karşı olabileceğine inanıyor; böyle zor günlerde ulusun varlığı tehlikede ise, başka yerlerden alınacak talimatların önemli olduğuna inanmıyordu. O bununla yetinmedi; dağınık ve küçük ölçekli örgütlenme çabalarını ulusal boyutta bir yapıya dönüştürmek için çaba harcadı. Yurtseverler ülkenin her yerinde kongreler düzenliyor, kimi yerlerde yerel yönetim ilkesine dayanan şuralar oluşturuluyor, silahlı direniş düşüncesi her yerde eğittikçe yaygınlaşıyordu. Bu direniş için ulusal hakları korumak üzere dernekler ve sivil direniş grupları bile oluşturuluyordu. Bunlarla iletişime geçmek, sonra da bu güçleri ve yapıları birleştirerek, ulusal bir cephe yaratmak için Mustafa Kemal Paşa sivil örgütlenmenin öncüsü olan kişilerle iletişim kuruyordu. Öte yandan elde kalan askeri birimleri ve onların sorumlusu olan kişileri bu yapının içine çekmeye çalışarak, yurt ölçekli büyük bir direniş gücü yaratmak için uğraşıyordu⁴.

³ Harbiye Nazırı Şakir Paşa imzasıyla, Dokuzuncu Ordu Kıtaları Müfettişliğine atanan Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen 6 Mayıs 1919 tarihli talimatname sureti; *Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi yay.*, Ankara, 1982s.22-24; ayrıca bkz. Cemalettin Taşkıran vd., *Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı'nın Başlatılmasına Dair Belgeler, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay.*, Ankara, 1999, s. 3-5.

⁴ Bülent Tanör, *Türkiye'de Kongre İktidarları, 1918-1920, Yapı Kredi yay.*, İstanbul, 2016; ayrıca bkz. Nejat Kaymaz, "Türk Kurtuluş Savaşı'nın Tarihsel Konumu ve Niteliği", *Bellekten*, XL/160

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a ayak bastığı günden bu yana büyük Türk Devrimi'nin iz düşümleri kendini gösterdi. Örneğin "*Millet*" diyordu, "*Türk Milleti*" diyordu. "*Milletin istiklali ve hâkimiyeti*" diyordu; daha da ötesi "*Hâkimiyet-i Milliye, İrade-i Milliye*" diyordu. Milletin Türklük duygusundan söz ediyor; üstelik milletin bu duyguyu hedef aldığını söylüyordu. "*Türklük esası*" kavramını kullanıyordu. Meşruiyetin kaynağının millet olduğunu; bu güce dayanmayan hiçbir davanın başarılı olamayacağını belirtiyordu. Giderek bu kavramlar "*Misak-ı Milli*" ye dönüşüyor; belli bir amaç uğruna savaşacak ulusun önüne açıkça hedefler koyuyor; örneğin yine Amasya Genelgesi'nde, milletin işlerini görmek için oluşturulması gereken "*milli bir heyet*" ten dem vuruyordu⁵.

Gelişmeler ve bu gelişmelerle koşutluk gösteren olaylar bir yana, sırf bu kavramlar bile büyük Türk Devrimi'nin 19 Mayıs 1919'u izleyen günlerde resmi belgelere, yazışmalara ve ifadelere geçmiş iz düşümleriydi. Mustafa Kemal Paşa, ulusal savaşla birlikte çok daha büyük bir değişim ve dönüşümü gerçek kurtuluş için öngörmekteydi. Bu önce "*hâkimiyeti milliye esaslarına*" bağlı olmak biçiminde belirtilirken; gün geldi 29 Ekim 1923 günü Cumhuriyet'e dönüştü. Ardından Mustafa Kemal Atatürk, türlü reform hareketleri ve köklü değişimleri başardıktan sonra, bu cumhuriyetin demokrasi olması gerektiğini söyledi. Demokrasi'nin daima yükselen bir denizi andırdığından söz ederek, cumhuriyetin en iyi biçimde demokrasi içinde yaşayacağını anlattı, yazdı, çizdi⁶. Ve derken, ulusun önüne en önemli hedeflerinden birini koydu: "*Çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkmak!*". Uygarlığın en gelişmiş düzeyine ulaşarak, oradan, öteki uluslara örnek olmak...⁷

19 Mayıs'ın Devrim'e Açılan Kapısı

İşte 19 Mayıs 1919 günü, böyle büyük bir açılımın ve dönüşümün ilk kapısıdır. O kapı içinden geçen Türkler, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde büyük bir devrim gerçekleştirerek, dünyanın öteki uluslarıyla karşılaştırıldığında göz kamaştırıcı bir başarı elde etmişti. Dünya uluslarının gelişmişlik düzeyi, geçirdikleri tarihsel deneyimler ve elde ettikleri sonuçlarla,

⁵ Mustafa Kemal Paşa'nın bu kavramları içeren Dahiliye Nezareti'ne İzmir'in işgali üzerine yazdığı bir yazı için bkz. Mithat Sertoğlu, "Mustafa Kemal'in Samsun'dan Gönderdiği İki Mühim Rapor", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 16, Mayıs 1998, , ss. 6-8.

⁶ Konu ile ilgili olarak şu yapıta bkz. Afet İnan, *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal'in Elyazıları*, Atatürk Araştırma Merkezi (ATAM), Ankara, 2000.

⁷ Atatürk'ün bu yönde pek çok sözü vardır. Örneğin şu yapıta bakılabilir: Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, ATAM, Ankara, 2017.

o gün yaşadıkları koşullar açısından Türk Devrimi'ne bakıldığında, belki de bu ulusların pek çoğundan çok daha ileri bir kültür iklimi ve demokrasi bilinci yaratma yönünde Türkiye yol almaktaydı.

Ancak o gün için öyle olan, bugün için kuşkusuz o günden çok daha ayrışık ve bambaşka bir yere gelmiş durumdadır. Ancak yine de şu genel soruları sormadan insan edemiyor: Bu büyük eseri yaratma yolunca Atatürk neyi başardı? O günün, yani 19 Mayıs 1919 gününün 100. Yılından geriye doğru, o günlere bakarak, onun başardıkları ile ilgili neler söylenebilir? O'nun başardığı ve "*benim en büyük eserim*" dediği cumhuriyet, o gün için pek çok batılı ülke için düş bile edilmezken, bugün, onun öngördüğü gelişmişlik düzeyine ulaşabilmiş midir? Ya da Atatürk, onca öngörüsüyle söylediklerine bakarak ve bunlarla karşılaştırarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin onun öngörülerıyla uyum içinde gelişmişlik düzeyine ulaşabilmiştir diyebilir miyiz?

O'nun başardıklarını ele alıp alt alta yazacak bir liste oluşturulsa her halde bu liste çok kabarık olacaktır. Listeyi gözden geçirenler, Atatürk'ün 57 yıllık yaşamı içinde bir siyasal önder olarak başardığı işlerin büyüklüğünü ve her bir başarılan şeyin toplum için önemini göz önüne aldığımızda ona karşı hayranlık duygularını dile getirmekten geri kalamayacaklardır⁸. Bugün her şeye karşın, ne dünyada ne de doğrudan devrimin odağı olan Türkiye'de, bu büyük devrimsel sürecin yeterince anlaşılıp, tarihsel anlamının ortaya konulduğu söylenemez. Öyle ki bu anlama ve algılama çabaları içinde daha çok devrim karşıtı duruşların etkisi altında toplumun biçimlendirmeye çalışıldığını rahatça söyleyebiliriz. Bu karşıtlık, kuşkusuz bir karşıdevrimci yönü olan bir tutucu ve gerici duruştur. Bu bakış açısına sahip olanların Büyük Türk Devrimi'ni anlamaları konumları gereği zaten beklenemez. Bu tür değerlendirmelerin dikkate alınmasından bir şey çıkmayacağı ortadadır. Buna karşın, büyük Türk Devrimi ve devrimin doğal önderi olan Mustafa Kemal Atatürk'ün hak ettiği ölçüde bilimsel değerlendirmelerin odağı yapılamadığı da açıktır.

Atatürk 19 Mayıs 1919'da Samsun'da Anadolu topraklarına ayak bastığında kafasındaki düşüncenin ulusal egemenliğe dayalı, tam bağımsız, yeni bir Türk Devleti kurmak olduğunu onun büyük Nutuk'taki anlatımından biliyoruz⁹. Bu saptama ve amaç; onun anlattığına göre Mustafa Kemal

⁸ Bunu anlamının önemli yollarından biri, O'nun hakkında yapılan çalışmaların çokluğu ve çeşitliliğidir. Örnek olarak bkz. Atatürk Kaynakçası; yine bkz. Kemal Arı, "Atatürk'ü Anlamak ve Tamamlamak, Kitapana yay., İzmir, 2017.

⁹ Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk-Söylev*, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1981, s.18-19.

Atatürk'ün kendi düşünce dünyasındaydı; öyle ki bunu o günkü ortamda dile getirmesinin güçlüklerine değinerek, “ulusal bir sır” gibi saklama gereği de duymuştu. O gün başlayan yolculukta önce Anadolu'da ulusal birlik ve bütünlüğü sağlamak, ulusu tek bir amaç etrafında toplamak için ulusal kongreler yapılmış; ardından da ulusal ordunun kurulması ve ulusal bir meclisin açılması için çabalar harcanmıştı. Bu ulusal tabanlı hareket, sonunda ülkeden yabancı işgalcileri kovmuştu. Ancak bu kez bir şeyi derinden kavramak ve ona da çözüm bulmak gerekliydi. Ulus o gün yok olma aşamasına nasıl gelmişti? Ne gibi eksiklikler vardı da batı karşısında doğu bir yıkıma sürüklenmişti? Batı ise o günkü gücüne nasıl ulaşmıştı? Niçin doğu batı ile koşut bir gelişmişlik düzeyine gelememişti?

Sonuç belliydi: Ne yazık ki doğu, önce Rönesans'la başlayan, ardından da Aydınlanma dönemiyle süren ve sonuç olarak da teknolojik gelişmişliğin en büyük göstergesi olan Sanayi Devrimine kadar giden çizginin dışında kalmıştı. Mustafa Kemal Atatürk'ün öncüsü olduğu devrim, bu nedenle kendi yurttaşına temelden bir değişimi öngörmüştü. Bu değişim, zihniyette, dünyayı anlama ve algılamada, doğayı ve insanı kavramada yepyeni bir bakış açısı kazandırmayı öngörmüştü. Atatürk'ün 1938'de ölümünden sonra devrimin öngördüğü değişim yavaşlamış; kimi zaman yön değiştirmiş, türlü yalpalamalar ve farklı yönlere eğilimler yaparak, ne yazık ki ana çizgisinden uzaklaşmış ve farklılaşmıştır. O nedenle geçen yılların Türk Devrimi'nin öngörüsü olan temel ereklerden ne ölçüde uzaklaşmalar yaratığının bir karşılaştırmasını yapmak özellikle gereklidir.

Devrimle birlikte çok şey başkalaştığına, hatta algılar bile türlü siyasi eğilimler nedeniyle farklılaştığına göre, Atatürk'ün başardığı ve ulusuna öncülük ederek tarihe armağan ettiği devrimin büyüklüğü nasıl kavranabilir? Bu önemli bir sorundur. Oysa her devrim, sonraki kuşaklar tarafından anlaşılacak ve ortaya koyduğu etkiler olarak sürdürülmek ister. Devrim, birçok şeyi değiştirir; tepetaklak eder ve yerine yenilerini koyar. Eskinin yerine konulan yeni, ardıllar tarafından yeterince bilinip anlaşılammışsa, daha da ötesi yeterince içselleştirilmezse pek doğal olarak bir zamanlar devrim rüzgârlarının estiği bir coğrafyada bu kez de karşıt rüzgârlar esebilir. Çünkü her yeni şey, doğa yasası gibi kesin olarak karşıtını da birlikte yaratır. Devrime karşı, devrimin gerçekleştiği bünyede bir direnç gelişir; devrimin gücü bu direnci ya kırarak iyice bünyeye yerleşir ya da direnç, devrimin etkisine karşı güç kazanarak, devrimi geriye doğru baskılayarak itebilir. Genç kuşaklar ve devrim sonrası ardıllar tarafından yeterince anlaşılammış devrimlerin, böyle bir

yazgıyla karşı karşıya gelmesi büyük bir olasılıktır. Daha da ötesi, iş kendi doğasından uzaklaştırıldığında, temel amaçlar farklılaştığında ve algılar değişik bakış açıları ortaya koyduğunda; yalnız Türk Devrimi değil, devrimin en önemli aşaması olan 19 Mayıs 1919'da Atatürk'ün Samsun'a çıkışıyla başlayan yeni dönemin değerlendirmesi zorlaşmıştır. Böyle olunca da devrimin yarattığı büyük etkilerin sonuçlarını saptama işi de her kesin kendine özgü bir 19 Mayıs yorumlamalarına bağlıdır.

Şöyle ki; devrim karşıtları, Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a Sultan Vahdettin imzalı bir resmi yazıyla gönderilmesini dile getirerek, Atatürk'ün yukarıda belirttiğimiz amacını bütünüyle göz ardı ederek, ulusal savaşın Sultan Vahdettin tarafından başlatıldığını ileri sürecek ölçüde garip savlarda bulunabilmektedirler. Konuya böyle bakan bir kafanın 19 Mayıs'la birlikte başlayan süreci bambaşka bir çerçevede değerlendireceği de açıktır. İçine siyaset katılmış, siyasi bakış açıları oluşturulmuş ve bu bakış açısı üzerinden toplumda bilinçli yönlendirmeler yaratılmış iken, elbette sürecin bağımsız ve bilimsel bir bakış açısıyla değerlendirilmesinin önü kesilmiştir. Buna karşın onca bilim adamı ve sayısız kurumun bu konularda çalışıyor görülmelerine karşın, büyük Türk Devrimi'nin yalnız Türk toplumu üzerinde değil, uluslararası etkileri de yeterince incelenmiş değildir. Mustafa Kemal Atatürk'ün 19 Mayıs 1919 günü Samsun'a çıkışını anlatan birçok yapıtta ya da anlatımda, o gün paylaşılan büyük Türk Devrimi'nin sözünü ettiğimiz alanlardaki etkilerinden değil de; o günün anlatımında kullanılan ve genellikle gereksiz hamaset düzeyine çıkmış anlatılar bulunması ise ayrı bir garabettir.

Bilindiği gibi, Türk Devrimi gerçekleşip kök budak salarken, ortaya koyduğu aydınlık sonuçlar, yalnızca o devrimi yaratmış ulus açısından önemli değildi. Tam tersine bu köklerin hem bulunduğu coğrafyayı hem de dünyayı etkileyecek ölçüde derin bağları ve anlamları vardı. Onun izinden giderek ya da ona benzer kimi eylemsel süreçler yaratarak, baskı ve zulümden kurtulmak isteyen geniş bir Asya, Ortadoğu ve hatta Kuzey Afrika coğrafyası Türkler'in başarısını alkışlıyordu. Yine kuzeyde Türk Devrimi'nden önce ortaya çıkmış olan Sovyet Devrimi'ni gerçekleştiren Bolşevikler, kendi yazgılarıyla Türk Devrimini gerçekleştiren ulusçular arasında tam olmasa da belli ölçülerde özdeşlik algısı içindeydiler. Bir anlamda birinin varlığı, ötekinin güvencesi gibi bir iklim ortaya çıkmıştı. Daha da ötesi, batı dünyasına bakıldığında, insanlık tarihinin onca uğraşyla ve güçlüklerle ortaya koyduğu verimli sonuçları olan Aydınlanma değerleri, yine aynı coğrafyada palazlanmış ırkçılık, vahşi kapitalizm ve emperyalizm tarafından gittikçe gölgede bırakılarak

karartılıyordu. Türk Devrimi'nin ortaya çıkışında, Atatürk'ün çok kere savunduğu gibi, Türk Tarihi'nin derin etkileri, ulusun önu alınamaz bağımsızlık anlayış ve isteği yanında, Aydınlanma dünyasının geliştirdiği ya da ortaya koyduğu değerler dizgesinin de kuşkusuz büyük bir önemi vardı.

Ya Olmasaydı?

Kimi zaman olayların sonuçlarını, sanki olay yokmuş gibi bir düşünceyle tersinden görme çabası, bir süreci, bir olayı ya da bir olguyu anlama yönünde oldukça verimli sonuçlar ortaya koyabilir. Bunun için hemen şu soruyu sorma gereksinimi ortaya çıkar:

"Ya olmasaydı?"

"Ya olmasaydı?" sorusuna verilen yanıt, elbette var olan bir şeyin olmama durumunda ortaya çıkabilecek sonuçlardır ve bunlar gerçekleşip kanıtlanmamış şeyler olduğu için, verilecek yanıtların önemli bir kısmı *"olasılık"* niteliğindedir. Olasılıklar da ya olur ya da olmaz nitelikte varsayımlar olduğuna, varsayımlar da gerçeğin kendisi olarak nitelendirilemeyeceğine göre, kuşkusuz verilecek yanıtların yine de tam tatmin edici olması beklenemez. Bu olasılığı göz önünde tutarak, gerçeğin yerine konulmaması da; *"Ya olmasaydı?"* sorusuna verilebilecek yanıtlar, olan şeyin yokluğunu yine de duyumsamamıza olanak sunar. Bu olasılıklar üzerinden giderek; Türk Devrimi'nin genel bütünü içinde büyük değişim eylemlerinden yalnızca ikisinin, örneğin yazı ya da giyim kuşam devrimlerinin gerçekleştirilmemiş olduğunu düşlersek... Sırf bu iki değişim yaşanmadı diye, Türkiye'nin ve Türk toplumunun ne gibi bir görüntü içinde donup kaldığını bir duygudaşlık yaparak gözlerimizin önüne getirsek... Ve soruyu çok daha özel bir harekete, bir kişinin bir görevle ilgili yolculuğuna getirerek, şu biçime sokarsak:

-Ya Atatürk, 19 Mayıs 1919 günü Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basıp, Ulusal Savaşı başlatmasıyla birlikte, aynı ölçüde kendi düşünce dünyasında olgunlaştırdığı büyük Türk Devrimi'ni de başlatmamış olmasaydı? Bu durumda ne olurdu? Hatta konuyu bütün bunların olma olasılığı üzerinden giderek, yalnızca tek bir olay üzerinden yorumlama yaparsak... Örneğin her şey yine olmuş olsaydı da *"yazı devrimi"* olmasaydı?

Tarih gerçekleşmiş olgularla ilgilenir; varsayımlar ancak yeni ufuklar açmak için kullanılabilir. Bu varsayım üzerinden gittiğimizde, olası görüntünün kabaca betimlemesini kimi örnekler üzerinden yapmak olanaklıdır. Örneğin

Türk Devrimi'nin en önemli yönlerinden birisi, yazı alanındaki büyük değişimdi. 1928 yılında çıkarılan bir yasa ile yeni Alfabe topluma tanıtılmış ve bundan sonra bu alfabe ile okunup yazılmasına karar verilmişti. İşte, 19 Mayıs olmasaydı, bırakalım ulusal savaşın başlayıp başlamayacağını; hatta başlasa bile aynı çizgide gelişip gelişmeyeceğini; hatta sonuçta ülkeden işgalci güçlerin kovulup kovulmayacağını... Ancak şunu kolayca söyleyebiliriz; büyük olasılıkla "Osmanlıca" dediğimiz yazı türü sürecektir ve yeni yazı ulusa tanıtılamayacaktır; Latin harfleriyle okuma yazma yönünde bir uygulama söz konusu olmayacaktır. Türkiye'de Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulmuş olan Cumhuriyet, sırf Latin harflerinden türetilmiş Türk Alfabesi ile başlattığı okuma ve yazma seferberliğinde harcadığı kaynakları ve enerjiyi bu kez Osmanlıca yazı ve dilinin okunup yazılmasına verecek ve okuma ve yazma oranlarını yükseltmek için çaba harcayacaktır. Her şey yine eski yazıyla çıkmayı sürdürecektir; bu yazının yazılması ve okunmasındaki güçlükler göz önüne getirildiğinde, okuma yazma oranları büyük olasılıkla, yeni harflerle ulaşılan düzeylere çıkamayacaktır. Osmanlıca yazının bilindiği gibi önemli bir kısmı Arapça, bir kısmı da Farsça harflerden oluşuyordu. Hatta Arapça ve Farsçanın kendi yazı dağarcığında olmayan bazı harfler de Osmanlıcanın özellikle Türkçe kökenli sözcüklerini karşılamadığı için, Osmanlılarca denilen bir yazı türü ortaya çıkmıştı. Ancak böyle de olsa eğitimsiz Anadolu insanı bu yazıyı Kuran'ın yazısıyla eş değer tutuyor ve yazıyı bir okuma yazma aracı olarak görmekten daha çok, kutsal değerleri olan tanrısal bir armağan olarak nitelendiriyordu. Bu algının bugün bile belli çevrelerde ne denli yaygın ve kalıcı etkileri olduğunu saptamak olanaklıdır. Eğer bu yazı o haliyle sürmüş olsaydı, bu algı çok daha köklü biçimde Türk insanının belleğinde olmayı sürdürecekti. Bunun bir sakıncası var mı? Sanmıyoruz. Ancak bir değeri var: Kutsal olarak görmediği Latince harfleri ve yazıyı çok daha kolay, hızlı tüketmek söz konusu iken, belki de kutsal değerler, kıvrımlar ve biçimler olarak görülen Osmanlıca harflere karşı tavırlar daha ağır olacak ve bu da olasılıkla o yazıyla yazılmış metinlerin tüketilmesini zorlaştıracaktı. Kavrayış ve ilgi bu boyutta olunca, buna bir de zaten özünde Türk Dili'ni yazmada büyük güçlükleri olan, Türkçe'deki sözcükleri yeterince ifade etmekte zorluk çeken Osmanlıca harfleriyle okuma yazmadaki güçlükler buna eklenince, okuma yazma süreçlerindeki zorluklar daha da katmerlenecekti. Eğer yazı devrimi olmasaydı, Türk toplumunun büyük bir çoğunluğu yaşamını okuma ve yazma öğrenmek için ayıracaktı. Kaldı ki Osmanlı harfleriyle okuma ve yazmanın zorluğu, yalnız cumhuriyeti kuran kadronun sorunu olarak da gösterilemez; Osmanlı Devleti'nin neredeyse

Tanzimat'tan beri sıkıntısını gördüğü ve zaman zaman Osmanlı parlamentosunda görüşülmüş bir konudur da aynı zamanda.

Tıpkı türlü olasılıklar içinde doğru bulma yeteneği gibi algılanabilecek bir yazının, değişime uğramadan; hem de az önce sözünü ettiğimiz duygusal bağlarla bütünleştiğinde, Türk insanının ve hele yeni eğitime başlayan çocukların önüne ne büyük engel olarak çıktığını bilmem görebiliyor muyuz?

Öyleyse bu varsayımlara yeni varsayımlar ekleyelim. Bu seslerle yazı sürmüş olsaydı, cumhuriyet de kültüre büyük önem verdiğine ve bunun için batı dünyasına yöneldiğine göre, batı dünyasından alınacak aydınlanma değerlerinin, bilimin ve demokrasi kültürünün önünde de büyük bir engele dönüşecekti. Kabul etmek zorundayız ki modern bilim, batı dünyasında serpilip geliştirildi. Türlü nedenlerle İslam coğrafyası, İslamiyet'in ilk yüzyıllarında gördüğümüz akılcı ve bilimsel gelişmeyi, 13. Yüzyıl'dan sonra sürdürmedi. Rönesans ve aydınlanma dönemini de yaşayamadı. Belki bir genelleme yapmanın zorlukları da olabilir ama Avrupa Aydınlanma Sonrasında, 19. Yüzyılın başlarında Sanayi Devrimi'ne geçerken, İslam Dünyası kendi Ortaçağ'ını yaşıyordu. Ve hala da yaşadığı rahatlıkla söylenebilir. Dolayısıyla Cumhuriyet kurulduğunda yeni Türkiye'nin doğunun Ortaçağına değil, batının Aydınlanma kültürüne ve sanayi devrimiyle gelen bilim ve teknolojisini alma ve onda yükselmeye gereksinimi vardı. Üstelik çok yönlü bir istekti bu. Doğuda insan hakları, demokrasi kültürü, aydınlanma değerleri, uygarlık atılımları yoktu; ilerleme neredeyse bin yıldır bıçak gibi kesilmiş; daha da ötesi büyük bir taassup gelip yerleşmişti. Bunun sayısız örnekleri verilebilir. Bu da doğal olarak Türkler'in buldukları geri kalmışlık durumundan sıyrılması için, batı dünyasına yönelmesini, onunla ilişkilerini artırmasını; onun akılcı, bilimsel, gerçekçi, çözümlemeci düşünce biçimlerini ve yöntemlerini alma zorunluluğu vardı. Bu dönüşüm sağlanamazsa, Türkiye'nin İrkçı emperyalizmin kurbanı olacağını yaşanan olaylar göstermişti. Bunun için de batının izlenmesi ve ondaki değerler dizgesinin ülkeye aktarılması gerekiyordu. Eğer Osmanlıca yazı sürseydi, bu nasıl yapılabilirdi ki? Zaten okuma ve yazma konusunda akıl almaz güçlükleri olan Osmanlıca yazının yerine, batı ile ilişkileri geliştirebilmek için bir de Latin harflerini öğrenme zorunluluğu zaten vardı. Osmanlıca denilen yazı dizgesi ise öyle İslam dünyasının genelinde olan bir yazı türü de değildi. Arapçadan söz edilecekse, Arapça İslam dünyasının bütününde zaten konuşulan, kabul görmüş bir değildi. Aynı biçimde yazısı da değişik coğrafyalara göre başkalaşmıştı. İran ayrı Osmanlı Devleti ayrı, Arap dünyasında aralarında az çok farklılıklar olan yazı kullanılıyordu. Bir

Osmanlıca yazıyı bir Arap'ın okuyup onda yazabilmesi bütünüyle olanaksızdı. Aynı biçimde yalnız Osmanlıca bilen bir kişinin de, Arapçayı okuyabilmesi olanaksızdı. Görüldüğü gibi Arapça harflerin kullanıldığı dünyada da bir birlik ve bütünlük yoktu. Kaldı ki Arapça, Osmanlıca ya da Farsça yazı ve diliyle yazılmış modern dünyayı kucaklayan bilim kitapları da yoktu. Bu durumda, yazı devrimi ile İslam dünyası ile ilişkilerin koştuu sözü bütünüyle palavradır. Yine yazı devrimiyle, geçmişle olan bağların koştuu da bütünüyle geçerli bir söz değildir. Rika türü yazıyı zar zor öğrenebilmiş ortalama bir Osmanlı yurttaşının, süslü, ağır içerikli eski tür yazıları okuyup anlaması olanaksızdı. Bu durumda Türkler'in kendi öz dillerine ve onu kolayca ifade edebilecek bir yazı biçimine kesin olarak gereksinimleri vardı. Olasılıkla, eğer yazı devrimi kabul edilmemiş olsaydı, Türkler kendi coğrafyalarına sıkışıp kalacak, batıdaki gelişmeyi izleyemeyecek, kendisini batı dünyasının bir parçası olarak göremeyecek; kültürde, bilimde ve sanatta, hatta demokrasi kültüründe büyük atılımlar yapamayacaktı.

Örneğin yeni Türk yazısını öğrenmek belli bir düzeye geldiği zaman, Türkiye bir "Tercüme Bürosu" oluşturdu ve batıyı o zamana değin düşünce ve bilim yönüyle zenginleştirmiş önemli kitapların ve klasiklerin hızla çevirisine başladı. Büyük olasılıkla, arada yalnız dil değil bir de yazı engeli olacağından bu değerli eserleri aynı oranda ve düzeyde Türkçe'ye kazandırmak pek olası olmayacaktı.

Bakışlarımızı biraz da giyim kuşam devrimine çevirelim. Bilindiği gibi 1925 yılında, Mustafa Kemal Paşa'nın Kastamonu'ya yaptığı bir gezi sonrası halka şapka ve modern giysiler tanıtıldı ve Türkiye giyim kuşam devrimini gerçekleştirdi. O zamana kadar toplumun kadın ya da erkek giydiği giysilerin bir milli ya da uygar dünyada kabul edilebilecek bir özelliği de yoktu. Başa giyilen fesin ya da sarığın yanı sıra, değişik yerel başlıklar da takılıyordu. Aynı farklılık ayağa giyilen çarıktan ya da pabuçtan, üstteki mintana, şalvara ve hatta gömleğe kadar öyleydi. Eğer giyim kuşam devrimi yapılmıyaydı, bu konuda da Türkler kendi coğrafyalarına sıkışıp kalacak; milli olmayan darmadağınık giysi görüntüsü, o haliyle sürecekti.

Şimdi devrimin gücünü görmek açısından, her şeyi bir yana bırakıp, yalnızca bu iki olguya odaklandığımızda bile, toplumsal temelde ne büyük değişiklikler yaratıldığını insan gözünün önüne getirebiliyor. Ve Türk Devrimi'nin en ayırt edici yanlarından biri, yalnız düşünce biçimlerinde, yaşama ilişkin algılarda, toplumsal yaşamın aileden başlayarak en tepedeki

aygıtlara kadar örgütlenmelerindeki değişimi değil; sıradan, çok yüzeysel gibi görüp geçirilen bu değişim süreçlerinin etkilerini de iyice algılamak gerekiyor. O zaman insan devrimin nasıl bir kasırğa gibi tepeden aşağı bir toplumu dönüştürdüğünü, ona yeni bir yaşam alanı çizdiğini ve yepyeni bir dünya yarattığını görme olanağı buluyor. Keza bir de buna her alanda yapılan öteki değişiklikleri, bellek ve algı değişimlerini ekleyelim; nasıl bir görüntü çıkıyor karşımıza?

19 Mayıs'ın Işığında Devrim'in Anlamı

Ve elbette öteki büyük devrimsel dönüşümler üzerinden giderek Türk Devrimi denilen büyük siyasal, toplumsal, kültürel ve ekonomik boyutları olan tarihsel olgunun, ne gibi büyük değişiklikler yaptığını açıkça görebiliriz. Her devrime yönünü ve içeriğini kazandıran devrimci öncüler vardır. Türk Devrimi'nde ise bu büyük olgunun düşünsel yönünde, daha geri planda kalanlara göre öne çıkan seçkin bir devrimci grubun değil, bir kişinin olduğunu görebiliriz. Bu nedenle Türk Devrimi'nin özü ve içeriği büyük ölçüde yadsınamaz ölçüde tek önder olarak ortaya çıkan Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün düşünsel alt yapısıyla büyük bir uyumluluk içinde olduğu kolaylıkla görülebilir. Dolayısıyla Türk Devrimi'ni anlama çabası içinde olan bir kişi, devrimsel dönüşüm öncesindeki siyasal, toplumsal, kültürel ve ekonomik koşulları, bu koşullar içinde kalmış bireyin ne ölçüde çağdaş dünya ile uyarlı olduğunu irdelediğinde; o zaman ister istemez şu yorumu yapmaktan geri kalmayacaktır:

-"Atatürk kendi ulusu için, bir çağı kapatmış ve yeni bir çağı açmış kişidir".

Gerçekte bu varsayım, Atatürk'ün yaşam öyküsünü ayrıntılı biçimde inceleyen pek çok araştırmacı ve kendi ülkelerinin yazgılarında egemen olmuş siyaset ve adamları tarafından dile getirilmiştir. Türk Devrimi'nin derin etkilerinin ve tarihin süregelen çizgisinde yol açtığı kırılmaların bu güne dek yeterince yetkin biçimde incelendiğini, sonuçlarının ortaya konulduğunu söylemek olanaksızdır. Bu büyük devrimsel olgunun ve onun önderinin hem Türk Ulusuna hem de dünyaya yeterli, çok yönlü ve gerekli analizler ve analitik değerlendirmeler yapılarak anlatıldığını söylemek güçtür. Keşke bu yapılabileseydi! Eğer bunlar yetkin biçimde yapıлып uluslararası bilimsel ölçütlere uygun ve önemli bilimsel otoriteler ve kuruluşlar tarafından kabul edilen önemli metinler ortaya konulabilseydi; bugün yakın tarihten alacağımız dersler çok

daha etkin çözümleri bize gösterebilirdi. Böylece Türk toplumunun ve onunla aynı ya da benzer yazgıyı paylaşan öteki toplumlar için daha çok derde deva olacak yöntemler bulunabilirdi. Böylece ulusları kendi kötü yazgılarından kurtaracak daha yetkin reçeteler de geliştirilebilirdi. Kişisel yargı olarak değil, kabul edilebilecek genel bir görüş olarak ileri sürülebilir ki doğu toplumlarının ne yazık ki tarihsel birikimden yeterli biçimde yararlanabilme refleksi yeterince gelişmemiştir. Bu da büyük olasılıkla doğu toplumlarının Aydınlanma Kültürü'nden yeterince yararlanamamış olmasıyla; böyle olunca da bireysel özgürlüklerden çağdaş demokrasilere kadar uzanan büyük tarihsel yürüyüşten yeterince paylarına düşeni alamamalarıyla ilgilidir. Bugün dünyanın en kötü yönetim sistemleri ne yazık ki Türkiye'nin de yakın bölgelerinde bulunan Orta ve Uzak doğu toplumlarında bulunuyor. Bu coğrafyada bireysel özgürlükler yeterince gelişmemiştir... Bireysel özgürlükler ve bireye olan saygı oluşmayınca da gerçekte insanın doğal haklarına aykırı biçimde yerel ve baskıcı diktatörlükler ortaya çıkmıştır. Bu yapılar içinde biçimlenen toplumların bir ulus düzeyine çıkması olanaksız olduğu için; ulus bilincinin olmadığı yerde, ulusal egemenlik düşüncesi de yeterince yeşermemiştir. Her şey tepedeki kralın ya da diktatör bir yöneticinin dayatması üzerinden biçimlenmekte ve tepeden tırnağa toplumsal yapıların işleyişini belirlemektedir. Ulusal egemenlik oluşmayınca da ulusal istekler, yani istenç ve giderek de ulusal egemenlik algısı toplumsal bellekte yer etmemiştir. Buna bir de çağdaş emperyalizmin baskı araçları olan kuralsız kapitalizm ve üretmeden tüketim kültürü ve davranış biçimleri eklenince; geleneksel değerler dağılmış, ucube toplumsal yapılar ortaya çıkmıştır. Oysa bu yapılar, günümüz kapitalist, baskıcı ve özünde sömürgeci güçlerin etki alanında kalmaktan kendilerini kurtaramamışlardır.

Bu bir yazgı mıdır? Eğer dışarıdan; özellikle de Atlantik ötesinden ve yaşlı kıta Avrupa'dan gelen etkiler altında kalan bu toplumlar gerekli gelişme ortamlarını bulamazlarsa ezilmişlik durumları daha uzun yüzyıllar sürecektir gibi görünmektedir. Emperyalizmin bu tür toplumların kendi doğal zenginliklerinden yararlanmak için onları rahat bırakacağını kimse öngöremez. Bu durumda kendi önlerinde bir ışık göremeyen, hatta bu yönde ortaya çıkan arayışları ve bu arayışların öncülerini yok etmeyi kendi baskıcı yönetsel anlayışlarına uygun yöntemler olarak gören devlet ve siyaset kurumları kendi toplumlarına değil; bir uyanışın önünü kestikleri için emperyalizmin amaçlarına hizmet etmektedir diye elbette kolaylıkla düşünülebilir. Belki onların savunmalarında, söylem biçimlerinde bu saptamayı kabul edenler bulunamayabilir. Daha doğrusu bulunması da beklenemez. Ancak bunlar dile

getirilmiyor diye, emperyalizmin yoksul toplumları kendi egemenliklerine alma, onların doğal ve tarihsel haklarına el koyma yönündeki çabaları karşısındaki kişiliksiz ve işbirlikçi duruşları başka neye hizmet edebilir ki? Kendi toplumlarının ve toplum içindeki bireylerin dünyayı algılama, görme ve tanıma yönünde ortaya çıkacak küçük kıvılcımları Ortadoğu toplumlarının hemen tümünde neredeyse devlete ve yönetime karşı bir ayaklanma olarak görülüyor. Bu baskı ortamlarında özgürlüklerin gelişmesi elbette olanaksızdır. Bu olanaksız olunca, bireysel haklar yönünde insanlığın yüzyıllar önce ulaştığı düzeyin bile gerisinde kalan bu toplumların bugün kabul etmeliyiz ki emperyalizme ve onu tamamlayan öteki akım ve ideolojilere karşı bir duruş sergilemeleri söz konusu bile olamaz.

O halde bu toplumlar hep ezen ve ezilen sarmalı içinde, ezilen tarafın kötü yazgısını mı yaşayacaklardır? Yanıt açıktır: Eğer bireysel, ulusal ve demokratik haklar yönünde gelişmeler yaşanmazsa, kuşkusuz evet... Bunun çok önemli bir sorun olduğunu bugün aklı başında herkes kabul eder. Ancak pekala, bu durumda, bu toplumların tarihsel birikimleri, zenginlikleri ve geçmişten bugüne bu zenginlikler üzerinden gelen etkiler, toplumlara bir şeyler aktaramaz mı? Belki belli etkiler her zaman, değişik yoğunluklarda duyumsanabilir; ama emperyalizmin akıl almaz gücüne karşı bu etkilerin yaratacağı güç ne kadar karşı koyabilir, bu yanıtlanması zor bir sorudur.

Ancak işte tam da burada; Türk Devrimi'nin büyük tarihsel birikimi ve bu birikimin insanlığın gözleri önünde ve tarihin belli bir kesiminde ortaya koyduğu birikin son derece önemlidir. Ama bu önem, elbette öncelikli olarak Türk toplumu için birincil anlam taşır. Bu açıdan bakıldığında da Türk Devrimi'nin tarihsel birikiminin ve onun önderi Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün düşünce, birikim, öngörü ve yeteneklerinin tanınması, anlaşılması ve toplumsal dinamizmi besleyen bir etki kuşağı ve iklimi olarak günün koşullarına uygun olarak aktarılması son derece önemlidir. Bu önemi daha da artıran en temel sorunlardan biri de; Atatürk'ü anlama ve anlatma yönünde Türkiye'de bugüne değin yapılan şeylerin nitelik ve nicelik yönünden eleştirel olarak irdelemesidir.

Kuşkusuz Atatürk büyük bir devrimciydi. Tarihin en büyük devrimsel dönüşümlerinden birine ülkesinin bulunduğu coğrafyada önderlik ve öncülük etti. Az önce Ortadoğu toplumları için söylenen temel sorunlar, aynı oranda olmasa da Türk toplumu için de geçerli olduğuna göre, gerek yakın geçmişte ve bugün Atatürk ve onun düşünsel görüşleri ve bu görüşlerin eyleme dönüşme

biçimi olarak değerlendirilebilecek olan Atatürkçülüğün ne ölçüde doğru anlaşıldığı irdelenmelidir. Bu dünya görüşünün ve onun eylemli yönünün tarihsel anlamına uygun olarak irdelenip irdelenemediği son derece önemli bir sorundur. O'nu anlatma yönünde bir çaba içine giren herhangi bir kişinin elbette kendine özgü değerlendirmelerine saygı duyulur. Ancak Atatürk'ün kendi kişiliğinde, düşünce dünyasında ve ulusuna bıraktığı büyük eserde, öylesine derin anlamı olan vurgular, yaklaşımlar ve öngörüler vardır ki, bunları gerçekte yerli yerine konulmadan doğru ve nesnel değerlendirmeler yapmak neredeyse olanaksızdır. Atatürk'ün kimi yönlerini ya da özelliklerini göz önüne almadan onunla ve başardıklarıyla ilgili yapılacak bir değerlendirme kesin olarak eksik kalacaktır. Hiç kimse Atatürk'ün "*Tam Bağımsızlık*" ilkesini ya da ulusuna olan güven duygusunu yok sayamaz; bu yönlerini önemsemez bir tavır içine giremez. Yine onun halkçılığını tiye alan bir kafa, onu doğru bir düşünce zeminine oturtamaz. "*Ulusal Egemenlik*" için verdiği savaşımı görmezden gelen bir anlayış, tutar bir de O'nun demokrat olup olmadığını sorgulamaya kalkışırsa bu yaklaşımdan nesnel bir sonuç çıkmaz, çıkamaz. Ya da ulusal egemenlik erki ve düşüncesi sanki Türkiye'de daha önce o ölçüde varmış gibi davranarak, onu ulusal egemenliği gasp etmiş bir kişilik olarak gösterirse, bu yaklaşım Atatürk'ü ve O'nun büyük devrimini yerli yerine oturtamaz.

Ancak olmaz denilen bu nitelermeleri yapmaya çalışacak önyargılarla ya da siyasal hınçla geçmişe ve Atatürk'e bakan bir anlayış, Türkiye'de hep olmuştur. Bu ön yargılar ve öznel yaklaşımlar, Atatürk'ü doğru anlamada her zaman sakat sonuçlar ortaya koymuştur. Bu işin bir yönüdür. Daha doğrusu, günümüzden geçmişe bakarak, Atatürk'ü ve onun öğretisini değerlendirmeye çalışan bir kişiliğin sırf bu duygusal yaklaşımları nedeniyle her zaman bir yöntem sorunu olmuştur. Bu çarpık yaklaşım, Atatürk'ü bugünkü ve gelecek kuşaklara eksik ve yanlı anlattığı için, yapılan gerçekte yalnız Atatürk'e bir kötülük değil, tarihin doğru anlaşılmasına da vurulan önemli darbelerdir. Yönteme ilişkin en önemli sorunları yaratan bu yanlı anlayışın varlığını, döneme eğilecek kişilere özellikle anımsatmaya gerek vardır. Çünkü Atatürk, Atatürk, kendinden sonra onu anlatmaya çalışanlarca, olduğundan çok farklı ve gündelik siyasetin içinde üzerine polemik yapılacak bir tarihsel kişilik ve figür olarak anlaşılmakta; bu yapılırken çoğu kez Atatürk'e atfedilemeyecek kimi konular, onun üzerinden değerlendirilerek, Atatürk'ün kişilik portresine gerçek olmayan yapay renkler aktarılmaktadır. Bu yaklaşımdan dolayı Atatürk, belki de tarihte en çok yanlış anlaşılan ya da yanlış olarak anlatılmaya çalışılmış bir tarihsel kişiliktir, denilebilir.

Oysa Atatürk kendine özgü yönleri, ereklere, ilkeleri ve yöntemleri olan bir öğretiyi ortaya koymuştur. Bu öğretinin doğru olarak anlaşılmasının ve gelecek kuşaklara doğru olarak anlatılmasının bugün bile yaşamsal önemi ve etkileri vardır. Atatürk ve onun ortaya koyduğu düşünsel öngörü, bugün bile yaşamsal olan işlevini hala korumaktadır. Bir anlamda Atatürk tarihsel işlevini, ölümünden sonra bile sürdürmüş bir siyasal önderdir. Bunu pek çok yönünü ele alarak kanıtlamak olanaklıdır. Öyle ki bugün bile tartışılan ekonomik arayışlarda, Atatürk'ün öngörülerinin geçerliliği, hemen bütünüyle kanıtlanmıştır. Dış politikada zaman zaman içine girilen çıkmaz sokaklardan dönüş, yine onun temel dış politika ilkelerine bağlı kalınarak gerçekleşebilmektedir. Ulusal egemenlik düşüncesi ya da tam bağımsızlık ilkesi, bugün bile yaşamsal önemdedir. Kaldı ki ulusal savaşta ortaya konulan bu istencin, Türkiye'nin sonraki tarihinde olduğu kadar, az ya da çok kendi yazgısını paylaşan öteki ezilen uluslara karşı da işlevsel bir önemi vardır. Bu istenç, önce ulusu bağımsızlığa ve özgürlüğe götürmüş: sonra da ezilen öteki uluslara örneklik etmiştir¹⁰. Bugün bile emperyalizmin güçsüz toplumlara karşı ne denli baskın olduğu göz önüne alınırsa, bu bilince ulaşmanın ne denli önemli olduğu derhal anlaşılır. Hala kabile düzeyinde kalmış, ulus düzeyine evirilememiş toplumların; birey kültürünü yaratarak ulusal bilince erişebilmeleri için Türk Devrimi örneğinden alacakları çok şeyler vardır. Atatürk önderliğinde Türk Ulusal varlığının emperyalizme karşı dik ve cesaretli duruşu, ezilen Ortadoğu ulusları için bugün bile büyük bir erek biçiminde ortada durmaktadır. Türk Devrimi'nin Ulusal Bağımsızlık Savaşı evresinde emperyalizme karşı duruşu, emperyalizm için hem büyük bir şok yaratmış hem de bu karşı duruşu yok etmek, ortadan kaldırmak, öteki halklar üzerinde de etki yaratmasını ve yayılmasını önlemek amacıyla akıl almaz baskı ve yöntemler uygulanmıştır. Bu söylem boş bir övüntü olarak görülemez. Çünkü Atatürk ulusuna önderlik ederek verdiği savaşında başarılı olmuş ve bağımsızlığa kavuşturmuştur. Bunu yaparken, kapitalist dünyaya karşı yeni bir oluşum olarak ortaya çıkan Sovyetler Birliği'nin ortaya koyduğu politik ağırlığı önemli ölçüde yanına çekmeyi başarmıştır.

Emperyalizmin acımasız saldırıları karşısında Türk Ulusu tarihsel varlığını yitirme noktasına gelmişti. Ulusal varlığı neredeyse yok olma eşğine getiren tarihsel yanlışlar, geçmişin yüz yıllık koridorlarında gizliydi. Türkler, ta Rönesans'tan sonra görülen kültürel, bilimsel ve Sanayi Devrimi sonrasında da

¹⁰ Bilal Şimşir, "Atatürk ve Üçüncü Dünya Ülkeleri"; VIII. Türk Tarih Kongresi (Kongreye Sunulan Bildiriler), 3. Cilt, Ankara, 1983, s. 1903-1940.

endüstriyel gelişmeleri yakından izleyememişlerdi. Bu her şeyden önce dünyaya bakış ve algı ile ilgili sorunlardan kaynaklanıyordu. Değişime kapalı kalan ulus; giderek palazlanan çıkarıcı ve yayılcı emperyalizmin neredeyse avı durumuna düşmüştü. Tarihin hangi dönemlerinde, ne türlü yanlışlar yapıldığının tanısı konulmadan, buna dönük önlemler almadan ve ulusu geri bırakan temel nedenler ortadan kaldırılmadan geleceğe yürümenin kuşkusuz olanağı bulunmuyordu. Bu yalnız bilimsel ve teknolojik geri kalmışlıkla açıklanacak bir sorun değildi; çünkü gelişmişliğin ölçüsü tek başına bu etkenler üzerinden yürümüyordu. Kültürel, siyasal ve toplumsal gelişme süreçlerini birbirleriyle eşgüdümlü ve etkileşimli biçimde geliştiren etkenler, toplum içinde bireyin kendisini temel bir varlık olarak algılaması; değerli görmesi ve kendi sorumluluklarının bilincine varıp, kendi dünyasını kuşatan değerler üzerinden talep etmesini de bilen özgür beynin yaratılmasıyla ilgiliydi. Bu da kültürel devrimin ne denli önemli ve gerekli olduğunu açıkça gösteriyordu. Bir ulus bilinci yaratmak, bu bilinçle ulusal sorunlara odaklanmak; böylece çağcıl nitelikler edinmiş bir ulus-toplum oluşturmak; bu toplumun öncelik ve ereklerini çağın temel değerleriyle zenginleştirmek... Giderek de devleti laik, demokratik, sosyal bir hukuk devleti niteliğine dönüştürmek...

O Zamanki Dünya

O'na ve O'nun temel dünya görüşüne göre ulus varlığını ancak bu koşullarda sürdürebilirdi. O yüzyıla baktığımız zaman, dünyada daha yaygın biçimde monarşilerin olduğunu görmekteyiz. Sonradan demokratik cumhuriyet olarak karşımıza çıkan pek çok toplum da monarşiyle yöneltiliyordu. Örneğin 1923 yılında Avrupa'da ve Asya'da yaygın biçimde diktatörlükler ve faşist yönetimler bulunuyordu. Örneğin İngiltere'de krallık, Almanya'da Hitler Faşizmi vardı. Yine İspanya Franko faşizm ile yönetiliyordu. İtalya'da Mussali'nin faşist yönetimi bulunuyordu. Fortekiz'de Salazar diktatörlüğü vardı. Fransa'da ve Yunanistan'da askerler işbirliğindeydi ve sonradan Yunanistan Krallığa geçti. Doğu dünyasında ise bütünüyle krallıklar ve diktatörlükler vardı. Örneğin Afganistan'da krallık, İran'da Şahlık yönetimi vardı ve bunlar da büyük ölçüde monarşiydi. Sovyetler Birliği'nde proletarya diktatörlüğüne dayanan yeni bir komünist sistem kurulmuştu ve çevresine yeni rejimi yayma hevesindeydi. Görüldüğü gibi, halk egemenliğine dayanan cumhuriyet yönetimi belli başlı ülkelerin yanından bile geçmiyordu. 1912 yılında Çin'de büyük bir ayaklanma olmuş, milliyetçiler öncülüğünde hanedanlık yönetimi

yıkılmıştı. Ancak bu yapı, 1949 yılında Mao Devrimi'ne kadar sürdü. Komünist Parti ülke yönetimini ele geçirdi. Bu yeni rejim tam bir diktatörlüktü. Basın yayın organlarına baskıcı bir sansür getirildi. Yabancı kaynakların ülkeye girişi yasaklandı. Almanya'da bir cumhuriyet yönetimi vardı. 1933 yılında Hitler Rejimi ile birlikte bu cumhuriyet yıkılmış oldu. Büyük kayıplarla Birinci Dünya Savaşı'ndan çıkan Almanya, büyük krizler içindeyken, 27 Şubat 1933'te Alman parlamentosu yakıldı. Böylece büyük bir kriz yeniden başladı. Bu olayla birlikte demokratik haklar askıya alında ve Hitler Rejimi, ülkede yasama ve yürütme yetkilerini eline aldı. Almanya Hitler önderliğinde büyük bir yıkıma doğru ilerledi. Ülkede bulunan 11 Milyon insan ırkçılık politikasının sonucu yok edildi ve büyük bir soykırım ortaya çıktı. Yahudiler, komünistler, romanlar, eşcinseller, papazlar ve zihinsel özürülüler ortadan kaldırıldı. Yunanistan'da ise, Türkiye cumhuriyete gittikten on iki yıl sonra, 1933'te Krallık rejimine geçti. İtalya 1917'de Rusya'da yaşanan devrim sonrasında yükselen bir sol hareketin etkisinde kalmışken, Ulusal Faşist parti bu gelişmelere karşı örgütlendi ve 1922 yılında Krallığa karşı bir darbe yaptı. 1922 yılında Monarşi iken, sonradan faşizme girdi ve 1943 yılına kadar yine krallık devrede olmasına karşın, faşist bir yönetimin içine yuvarlandı. Bu hareketin öncüsü Mussoliniydi. Hitler ve İspanya'da Franco ile iş birliği yaptı. Bütün siyasi partileri ülkede kaldırdı. Kendisine Almanya'daki Nazi yönetimi örnek alıyordu. Ülke Mussolini önderliğinde ikinci dünya savaşına yuvarlandı. Savan sürerken, İngiliz ve Amerika'nın katkısıyla başbakanlık görevinden alınarak hapsedildi. Sonradan da İtalyan Komünist hareketin öncülerinin kararıyla kurşuna dizilerek öldürüldü. İtalya ancak 2 Haziran 1946 yılında cumhuriyet rejimine geçti. Faşist yönetimler, 20. Yüzyılın büyük kısmına damgalarını vurdular.

Örneğin Şili'de bir komünist yönetim vardı. ABD e Güney Amerika Şili'ye müdahale etmeye karar verdi ve Pinochet'i destekledi. 1970 yılında devlet başkanlığına seçilen sol görüşlü Salvador Allende, Pinochet tarafından devrildi. Büyük kan aktıldı. Devlet bütünüyle Pinochet'e devredildi. Bu askeri rejim 1988'e kadar sürdü. Ülkede pek çok kişi siyasi nedenlerle öldürüldü ya da kayboldu. On binlerce insan ağır işkenceden geçirildi ya da sürüldü. Rusya'da 1922 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği kurulmuştu. 1923 yılında Lenin öldü. Onun ölümüyle Stalin ülke yönetimine geldi. 1937-1938 yılları arasında kurucu parti üyeleri ve askeri liderlerle birlikte binlerce kişi idam edildi. İkinci Dünya Savaşı'nda 27 Milyon Sovyet vatandaşı yaşamını yitirdi. İran'da şahlık yönetimi vardı. Bu rejime karşı ülkede molla hareketi şariat getirmek amacıyla

siyasal bir güç kazandı. 1979'da Şahlık devrildi ve yerine İslam Cumhuriyeti kuruldu.

İşte cumhuriyet kurulduğunda böyle bir dünya vardı. Bu dünyada yönetim biçimlerini toplumların gelişmişlik düzeyleri ve siyasal kültürleri belirliyordu. Birinci Dünya Savaşı sonrasında çözülememiş sorunların etkisi altında birçok toplum, katı yönetimlerin etkisi altında belki de şiddete dayanarak, yitirdikleri şeyleri yeniden kazanma isteği taşıyorlardı. Türkiye'de ise; yıkılan Osmanlı Devleti'nin üzerinde kurulmuş cumhuriyet, kültürü temel ilke edinerek, her alanda yükselmiş ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak amacına sarılmıştı. Kısacası; o zamana değin demokrasi kültürünü geliştirmiş olan gelişmiş toplumlar büyük ölçüde hızla diktatoryal yönetim biçimlerine kayarken, Aydınlanma kültürünü edinememiş bir toplum yapısında Atatürk, Aydınlanma değerlerine dayalı bir cumhuriyet ve demokrasi kültürü yaratma çabası içindeydi. Yani Atatürk 19 Mayıs 1919'da başladığı yolculuğunda, demokrasi ile taçlandırılmış bir cumhuriyeti arzularken, bu düşüncesi ve gerçekleşen öngörülerıyla modern dünya dediğimiz dünyadan bile çok daha önemli bir noktada bulunuyor; geri kalmış, Aydınlanma dönemini yaşayamamış bir topluma, Aydınlanma döneminin eseri olan çağdaş bir cumhuriyeti öngörüyordu. O günkü dünyada, uygulama alanında cumhuriyet bile bir iki ülke dışında hemen hiçbir yerde yoktu.

Sonuç

İşte 19 Mayıs 1919; Türk Ulusu'nun önünde yalnız, emperyalizme karşı bir ulusal savaş verme fırsatı yaratmamış; aynı zamanda büyük bir tarihsel devrimin başlamasını sağlayarak; her alanda büyük sıçrayışların ve değişmelerin önünü de açmıştı. Bunun için bireyin kulluktan sıyrılıp, birey olma kültürüne kavuşturulması gerekiyordu. Siyasal anlamda birey olma bilincine ulaşmış insandan; topluma ve ülkesine karşı sorumlu yurttaş kimliği yaratılmalı; bu kimliği edinmiş bireylerden oluşmuş ulus, ulusal egemenliğine sahip çıkarak, bunun üzerine gerçek bir demokrasinin kurulması için yeni bir kültür ortamına kavuşmuş olacaktı. Atatürk'ün daha 19 Mayıs 1919'da; uzun ölçekli ereği buydu ve bunun en somut kanıtı da; 29 Ekim 1923'te kurulmuş olan cumhuriyetti. Bu nedenle 19 Mayıs 1919 günü, Osmanlı Devleti'nin Ordusu'ndan bir kurmay subayın Anadolu topraklarına ayak basarak bir bağımsızlık savaşı balattığı gün olarak yorumlanamaz. Onun ötesinde, derinde çok daha başka nedenler bulunmaktadır. Bu önemli günün yüzüncü

yıldönümü, yalnız 19 Mayıs gününün tarihsel önemi için değil, aynı zamanda o günün yol açtığı büyük devrimci dönüşümün analizini yapmak için de önemli fırsatlar yaratmaktadır. Böylece Büyük Türk Devrimi'nin daha kapsamlı ve derinden kavranması için gösterilecek uğraşlar, bu denli önemli bir olayın yüzüncü yıl döneminde çok daha büyük anlamlar taşımaktadır.

